

HALMÁGYI MIKLÓS

**ÖNAZONOSSÁG ÉS IDEGENFELFOGÁS
A KORAI MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁSBAN
ÉS ENNEK EURÓPAI ÖSSZEFÜGGÉSEI***

Abban, hogy egy embercsoport néppé, nemzetté kovácsolódjék, nagy szerepe van a közös múltnak, a közös eredet tudatának.¹ Magyar és külföldi történetírók műveiben egyaránt találunk olyan fordulatokat, melyek önazonosságot kovácsolnak egy nép számára. Alheydis Plassmann nemrégiben tartalmas munkát írt középkori történetíróknál olvasható eredettörténetekről, magyar krónikákat azonban nem elemzett.² Plassmann eredményeire támaszkodva dolgozatom első felében azt vizsgálom, milyen hasonlóságok találhatók a középkori magyar és más európai történetírók munkáiban, amikor népek számára önazonosságot kovácsoló történeteket írnak. A dolgozat második felében arra térek rá, hogyan viszonyultak keresztény szerzők saját népük pogány múltjához. Ami nálunk megvan, hogyan működik másoknál? Nemzetközi jelenségek hogyan érvényesülnek a magyar történetíróknál? Ezekre a kérdésekre keres választ ez az összehasonlítás.

* A jelen dolgozat annak az előadásnak az írott, bővített változata, amely a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság és a Balassi Intézet által szervezett, *A magyarságtudományok önértelmezése* című doktoranduszkonferencián hangzott el 2008. augusztus 21-én. A tanulmány leadásakor a szerző az MTA-SYLFF ösztöndíjasa.

¹ SZÜCS Jenő, „Gentilizmus.” *A barbár etnikai tudat kérdése = A magyar nemzeti tudat kialakulása*, Bp., 1997, 42, 48, 50–63, 105–134; Reinhard WESKUS, *Stammesbildung und Verfassung: das Werden der frühmittelalterlichen Gentes*, Köln–Graz, 1961, 14–17.

² Alheydis PLASSMANN, *Origo gentis: Identitäts- und Legitimitätsstiftung in früh- und hochmittelalterlichen Herkunftserzählungen*, Berlin, 2006. Lásd VESZPRÉMY László recenzióját, *Hadtörténelmi Közlemények*, 121(2008), 466–468. Plassmann a *gens*nek nevezett közösségek eredettörténeteit vizsgálta a 6.-tól a 12. századig. Az első magyarországi műveket a középkori nemzetek keletkezésével hozza összefüggésbe, bár elismeri, hogy a határok nem élesek. PLASSMANN 32. A *gens* és a *natio* szavak nemzéssel, születéssel (*geno*, *nascor*) kapcsolatosak, tehát a közös származás tudatára vonatkoznak. (SZÜCS 45, 142–148.) Később megszületett a két fogalom elkülönítése: a *gens*t a közös származás tudata, a közös nyelv, jog és szokások tartják össze. (KRISTÓ Gyula, *A középkor magyarjai idegen tükörben*, Tiszatáj, 1998. április, 4–11, 5.) Az azonos natiohoz való tartozás tudatában benne van az is, hogy a *gens* egy adott térséghez (territóriumhoz) és az ottani uralomhoz kapcsolódik. PLASSMANN 17–18. A magyar krónikahagyományban valóban erősen érvényesül a magyarságnak Pannóniához, ill. az Árpád családhoz (Turul nemzetséghez) való kapcsolódása. A magyar krónikák azonban már a Pannóniában való letelepedés előtt elkezdi a nép történetének tárgyalását. Kersken Kézai Simon krónikáját és a „nemzeti krónika” 13. század végi változatát ez alapján a néptörténetek (Volks geschichten) közé sorolja, és elkülöníti a területiális történetírástól. Norbert KERSKEN, *Geschichtsschreibung in Europa der „nationes”*: *Nationalgeschichtliche Gesamtdarstellungen im Mittelalter*, Köln–Weimar–Wien, 1995, 847–848.

Az eredeztetés megszokott fordulata, hogy a szerző valamelyik bibliai hóstól származtatja népét.³ A magyarsággal kapcsolatban több bibliai név is felmerült, akiktől eleinket származtatták. A 10. századi Nyugat-Európában felmerült az a nézet, hogy a kalandozó magyarok Góg és Magóg fiai, akik a végítélet előtt jönnek el, és akikről Ezekiel próféta jövendölt. Ezt a véleményt egy levélből ismerjük, amit egy St-Germanus közösséghez tartozó szerzetes írt a verduni püspöknek. A szerzetes cáfolja azt a véleményt, miszerint a bibliai Góg és Magóg népe a magyarokat jelenti, Góg és Magóg népe szerinte az eretnekeket jelképezi. Eddig azért nem lehetett erről a népről hallani, mert megváltoztatták a nevüket. A *Hungari* elnevezés magyarázata szerint onnan van, hogy az éhség üzte ki ezt a népet eredeti hazájából. (Az éhség németül *Hunger*.) Ezért vették föl a Hungari nevet.⁴ Újabb bibliai személytől való származtatás rejtőzhet az *agarenusok* (*Agareni*) elnevezés mögött. Főképp a St. Gallen-i évkönyvek emlegetik ezen a néven eleinket. Az elnevezés arra utalhat, hogy Hágártól, Izmael anyjától származtathatták őket.⁵ Az *agarenus* név egyébként a szaracénok megnevezése volt a nyugati forrásokban.⁶ A Góg és Magógtól való eredeztetés és az *agarenus* megnevezés félelmet, ugyanakkor lealacsonyítást fejez ki a magyarsággal szemben a nyugati tollforgatók részéről. Egy későbbi forrásban a magyarok zsidó származásáról esik szó. Heriger lobbesi apát (990–1007) művében szerepel, hogy a hunokat a római birodalomból éhínség idején kiűzött zsidóktól eredeztetik. Ennek kapcsán jegyzi meg, hogy a magyarok büszkélkednek zsidó származásukkal. Itt is megjelenik tehát az éhség mint vándorlásra serkentő tényező. Heriger műve nem maradt ránk eredetiben, csak 11. század végi átdolgozásban. Hóman Bálint rámutat arra, hogy Heriger máshol nem használja az Ungri szót, így sze-

³ Josephus Flavius Magógtól származtatja a szkítákat, Gómertől a galatákat. Szent Jeromos Jafet fiától, Tubaltól eredezteti a hispániaiakat. Sevillai Izidor Magógtól származtatja a gótokat és szkítákat, a galatákat a gallokkal azonosítja. Arno BORST, *Der Turmbau von Babel*, Stuttgart, 1958, 388, 446–456. (Lásd még SEVILLAI IZIDOR, *A gótok története*, ford. SZÉKELY Melinda, Szeged, 1998, 28–29.) Tours-i Gergelynél szerepel, hogy az emberiség Szentől, Kámtól, Jafettől származik, azt, hogy a frankok Jafettől származnak, nem írja. BORST 457. Fredegar Jafettől származtatja a gallokat: *Chronicorum quae dicuntur Fredegarii scholastici liber I*, ed. Bruno KRUSCH, Hannover, 1888 (Monumenta Germaniae Historica – MGH, Scriptores rerum Merovingicarum), 21; BORST 459–461. Az íreknél is megjelenik a Jafettől való eredet, BORST 468. Az orosz őskronika Jafettől származtatja a szlávokat. Lásd *Nesztor-kronika, Poveszty Vremennyh Let – Az elmúlt idők történései (elbeszélése): Homann ered Rusz föld, Ki volt Kijev első fejedelme, és hogyan alakult ki Rusz föld*. Köszönet FERINCZ Istvánnak, hogy a megjelenés alatt álló fordítást rendelkezésemre bocsátotta. Lásd még FÓTI József Lajos, *Góg és Magóg*, ItK, 23(1913), 28–59, 46–47.

⁴ A szerzetes bizonyára francia nyelvű volt, de tudott németül, így kapcsolta össze az éhség jelentésű szót a magyarok nevével. NÉMETH András, *Dado verduni püspökhöz írt levél = Források a korai magyar történelem ismeretéhez*, szerk. RÓNA-TAS András, Bp., 2001, 113–161; HÓMAN Bálint, *A magyar nép neve és a magyar király címe a középkori latinságban* = Uő, *Történetírás és forráskritika*, I, Máriabesnyő–Gödöllő, 2003 (Hóman Bálint Munkái, 2), 192–193. Figyelemre méltó, hogy a magyarokat említő legkorábbi nyugati források ismeretlen eredetűeknek vallják a magyarokat, később terjed el, hogy az avaroktól, ill. hunoktól származtassák őket. KRISTÓ Gyula, *Volt-e a magyaroknak ősi hun hagyományuk?* = Uő, *Tanulmányok az Árpád-korról*, Bp., 1983, 313–329, 323–324.

⁵ KULCSÁR Péter, *A magyar ősmonda Anonymus előtt*, ItK, 91–92(1987–1988), 523–545, 528–529.

⁶ Pl. Fredegar, II, 2, 44.

rinte ez a származtatás későbbi beszúrás lehet.⁷ Kulcsár Péter szerint a magyarokhoz csatlakozott, részben zsidó vallású kabarok lehettek azok, akik miatt a magyarokat nyugaton agarenusoknak nevezhették, és ómiattuk tarthatták a magyarokat zsidó eredetűeknek.⁸ Elképzelhető, hogy a magyarság külföldi elnevezéséhez (Ungri) találtak olyan hasonló hangzású nevet, mely a Bibliához köthető. Középkori héber forrásokban egyébként latin és német eredetű nevek mellett Hagar néven is szerepel Magyarország. A zsidók ugyanis bibliai nevekkel nevezték az európai országokat. A 11. században ritkábban, a 15. századtól gyakrabban nevezik Magyarországot Hagarnak, a 17. század óta pedig Hagar kiszorította a Hungaria alakot. Ez utóbbit a spanyol és olasz szerzők tartották meg, mert náluk Hagar az arabokat jelölte.⁹

Belföldi, magyar forrásokban is hagyománnyá vált, hogy bibliai személyektől származtatják a magyarságot. Krónikáshagyományunk kezdetét jelentő ősgesta (őskrónika) nem maradt fenn, csak későbbi forrásokból lehet tartalmára következtetni.¹⁰ Így az is vitatott kérdés, hogy mi állhatott benne a magyar őstörténetről. III. Béla névtelen jegyzőjének (Anonymus) műve azonban fennmaradt. Ő Jafet fiától, Magógtól eredezteti né-

⁷ „Ungros denique notum est huic famae assentari velle, qui et iactant se a Judeis originem ducere. De Hunis autem [...] Jordanes...” *Herigeri et Anselmi gesta episcoporum Turgensium, Traiectensium et Leodiensium*, ed. Rudolph KOEPKE, Hannover, 1846 (MGH Scriptores, 7), 171–172; HÓMAN Bálint, *A magyar hún hagyomány és hún monda* = Uő, *Történetírás és forráskritika*, II, 75.

⁸ KULCSÁR 1987–1988, 528–530.

⁹ Lásd KOHN Sámuel, *Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez, Hatodik közlemény, „Hagar” mint Magyarország elnevezése*, TT, 1881, 12–27, 12, 25, 3. j., 27; Uő, *Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez*, Bp., 1881, 144–159.

¹⁰ A 19. századi irodalomtörténész, Endlicher István azon a véleményen volt, hogy a 11. században, I. András idején szerkesztettek először gestát Magyarországon. Toldy Ferenc szerint már a vezérek korában készültek feljegyzések, Szent István korában készült az első keresztény latin nyelvű történeti mű, ezt folytatták I. András korában. TOLDY Ferenc, *Nemzeti történetírásunk kezdetei*, Száz, 2(1868), 376–394. Volt olyan vélemény is, hogy nem létezett 11. századi magyar gesta (Madzsar Imre, Erdélyi László. Marczali Henrik szerint 1150 körül keletkezett az első gesta, bár már korábban is születhettek feljegyzések). A kutatók többsége azonban elfogadta, hogy létezett 11. századi gesta. Domanovszky Sándor, Horváth János, Mályusz Elemér szerint I. András idején, a 11. század közepén születhetett; DOMANOVSKY Sándor, *Kézai Simon mester Krónikája: Forrástanulmányok*, Bp., 1906, 129; HORVÁTH János, *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*, Bp., 1954, 307–308; MÁLYUSZ Elemér, *Krónika-problémák*, Száz, 100(1966), 714. 1948-ban Györffy György is ezen a véleményen volt (GYÖRFFY György, *Krónikáink és a magyar őstörténet*, Bp., 1948). Csóka J. Lajos és Gerics József az 1060-as évekre, Salamon idejére tették a gesta keletkezését. Raimund Friedrich Kaind, Geréb László, majd Kristó Gyula szerint Könyves Kálmán idején keletkezhetett az ősgesta (őskrónika). Györffy később felülbírálván korábbi nézetét, szintén erre az álláspontra helyezkedett (*Krónikáink és a magyar őstörténet: Régi kérdések, új válaszok*, Bp., 1994, 185). Az ősgesta helyett egyébként Kristó inkább az *őskrónika* kifejezést tartja helyesnek. Veszprémy László szerint a „11. század vonatkozásában” helyesebb „történeti feljegyzésekről” beszélni, ezeket használhatták fel egy krónika megszerkesztésénél valószínűleg Kálmán korában; VESZPRÉMY László, *Megjegyzések korai elbeszélő forrásaink történetéhez*, Száz, 2004, 325–347, 327, 337, 346–347. Györffy szerint több ősgesta létezhetett; GYÖRFFY 1948, 186. A krónikairódalom összefoglalását lásd KRISTÓ Gyula, *A történeti irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig*, Bp., 1994; Uő, *Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon*, Bp., 2002; SZABADOS György, *A magyar történelem kezdeteiről*, Bp., 2006, 14–35; SZŐCS Tibor, *A 14. századi krónikaszerkesztmény interpolációi és 11. századi okleveleink*, Fons, 14(2007), 59–95.

pünket.¹¹ A jafetita származtatással Anonymus az európai divatot követi. Kun László krónikása, Kézai Simon is Jafetet tartja ősnak, Jafet fia azonban nála Thana, és Thana fiát hívják Menrothnak. Állítása ellentmondásos, hisz a bibliai Jafetnek Magóg nevű fia volt, nem pedig Menroth nevű unokája, ráadásul Kézainál egy Thana nevű személy is szerepel, aki nincs benne a Bibliában. Thana alakja úgy magyarázható, hogy Justinus szerint volt a szkítáknak egy Tana nevű királya. Sevillai Izidor szerint pedig Thanusról, a szkíták királyáról nevezték el a Thanais folyót.¹² A Károly Róbert-kori krónikaszerkesztést őrző öt kódex, a „*Budai Krónika* családja” Jafet fiát, a magyarok őseit Nemprotnak nevezi. Ez is ellentmondásos, hisz Jafetnek nem volt Nemprot nevű gyereke. Nimródnak hívták azonban Kus fiát, aki Noé megátkozott fiától, Kámtól született. A Nagy Lajos-kori krónikáshagyományt fenntartó öt kódex, melyeket a „*Képes Krónika* családja”-nak nevezünk, Jafet fiától, Magógtól eredeztetik a magyarokat.¹³ A *Képes Krónika* családjába tartozó kódexek ezen kívül vitatkoznak egy olyan nézettel, mely szerint a magyarok Noé megátkozott fiától, Kámtól származnának.¹⁴ A fentiekből lehet következtetni az ősgestában (őskrónikában) levő eredethagyományra. Hóman Bálint szerint az ősgesta Magógtól származtatta a magyarokat.¹⁵ Abból azonban, hogy a *Képes Krónika* családjának szövege vitatkozik egy olyan nézettel, miszerint a magyarok Kám utódjától, Nimródtól származnának, Mályusz Elemér arra következtetett, hogy az ősgesta (őskrónika) Kámtól eredeztette a magyarokat.¹⁶ Thuróczy János krónikája is a kámita tudatot követi: Nimródtól

¹¹ ANONYMI (P. MAGISTRI) *Gesta Hungarorum*, 1. cap., kiad. JAKUBOVICH Emil, jegyz. PAIS Dezső = *Scriptores Rerum Hungaricarum* (SRH), I, ed. SZENTPÉTERY Imre, Bp., 1937 (új kiadás: Bp., 1999), 35; ANONYMUS, *A magyarok cselekedetei*, ford. PAIS Dezső, Bp., 1975, 78; lásd még ANONYMUS, *A magyarok cselekedetei*, ford. VESZPRÉMY László, Bp., 1999.

¹² Simonis de KEZA *Gesta Hungarorum*, 4. cap., kiad. DOMANOVSKY Sándor = SRH I, 143; magyarul: KÉZAI Simon, *A magyarok cselekedetei*, ford. BOLLÓK János, utószó, jegyz. VESZPRÉMY László, Bp., 1999. Tanáról lásd DOMANOVSKY 1906, 26–28; GYÖRFFY 1994, 206. A Menumorout (Ménmarót) név rövidülésének tartja a Menroth alakot HORVÁTH János, *A hun-történet és szerzője*, ItK, 66(1963), 446–476, 460. Kristó szerint „Menroth neve a hagyományból való”; KRISTÓ Gyula, *Kézai Simon és a XIII. század végi köznemesi ideológia néhány vonása*, ItK, 76(1972), 1–22, 2. A Biblia kézírataiban fellelhető az M-mel kezdődő alak is a gyakoribb N-es változat mellett. Egy 13. századi párizsi kódexben is a Memroth alak volt jelen. GYÖRFFY 1994, 207.

¹³ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, 3–4. cap., kiad. DOMANOVSKY Sándor = SRH I, 243–250; magyarul: *Képes Krónika*, ford. BELLUS Ibolya, tanulmányok DERCSÉNYI Dezső, KRISTÓ Gyula, CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára, jegyz. KRISTÓ Gyula, Bp., 1986; *Képes Krónika*, ford. BOLLÓK János, a fordítást gondozta és a jegyzeteket készítette SZOVÁK Kornél, VESZPRÉMY László, az utószót írta, a függelékét és az irodalomjegyzéket összeállította SZOVÁK Kornél, Bp., 2004. Thuróczy János krónikája állítja, hogy Károly Róbert és Nagy Lajos korában készült egy-egy krónikaszerkesztés; THURÓCZY János, *A magyarok krónikája*, 2. cap., az 1–129. és 186–262. fejezeteket fordította, a jegyzeteket írta BELLUS Ibolya, Bp., 2001, 11. Ezek nem maradtak fenn, de mindkét szöveghagyományt őrzi egy öt-öt kódexből álló „krónikacsalád”, melyek a kódexcsoportok jelentős darabjairól kapták nevüket. A Károly Róbert-kori szerkesztés a *Budai Krónika* családja, a Nagy Lajos-kori szerkesztés a *Képes Krónika* családja. Lásd pl. KRISTÓ 2002, 78–79, 86.

¹⁴ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, 3–4. cap. = SRH I, 243–250.

¹⁵ HÓMAN Bálint, *A Szent László-kori Gesta Ungarorum és a XII–XIII. századi leszármazói*, Bp., 1925, 96.

¹⁶ MÁLYUSZ 1966, 713–762, 720. Kristó meggyőzőnek tartja Mályusz bizonyítását, miszerint az ősgesta Kámtól származtatta a magyarokat. Kristó szerint azonban az ősgesta nem ismerhette a szkíta rokonság elméletét, hisz a középkorban a szkítákat Jafet leszármazottainak vélték. Kristó szerint nem sokkal Anonymus előtt

származtatja a magyarságot, és Nimródtól eredezteti Álmost.¹⁷ Arról, hogy a magyarság jelentené az idők végén Isten ellen lázadó Góg és Magóg népét, a fennmaradt magyar krónikáshagyomány nem ír. Anonymus azonban Szkítia szomszédságába helyezi Góg és Magóg földjét.¹⁸ A magyar eredetmondákban tehát szerepel az európai népek divatos jafetita származtatása, emellett azonban jelen van a Noé megátkozott fiától, Kámtól való származtatás is. Ez már eltér az európai divattól.

Az eredetmondák másik gyakori típusa a Trójából való származtatás.¹⁹ Nyugati eredetmondákban gyakran találkozhatunk vele. A 7. századi Sevillai Izidor a hispániai *Galleci* népet a trójai háborúban részt vevő Teukros görögjeitől származtatja.²⁰ A 7. századi Fredegar és a 8. századi *Liber historiae Francorum* szerzője a trójaiaktól származtatja a frankokat. A *Liber historiae Francorum* szerint a trójaiak a Don partjára vonulnak, majd az Azovi-tenger mocsarain keresztül Pannóniába mennek; itt alapítják Sicambria városát, innen vándorolnak tovább nyugati hazájukba.²¹ St-Quentini Dudo, a normannok történetírója is a trójaiaktól származtatja a dánokat. Hazájuk, Dacia, Szkítia mellett helyezkedik el.²² Még a messzi északon is létezett Trója-eredetmonda. Snorri

alkotott az a szerző, aki Regino alapján a szkíta–magyar rokonságot hangoztatta, és így kámita eredet helyett jafetita eredetről írt. KRISTÓ Gyula, *Az Exordia Scythica, Regino és a magyar krónikák*, FK, 16(1970), 114–115.

¹⁷ Thuróczy ismerteti a Jafet fia Magógtól és a Kús fia Nimródtól való származástörténetet is, 4. cap., THURÓCZY 2001, 15. Később azonban Attiláról azt írja, hogy Nimródtól származtatta magát, és a magyarok is Nimródra vezetik vissza eredetüket, 6. cap., 19–20. Álmost Attilán, Nimródon, Kámon keresztül Noéig vezeti, 28. cap., 60–61. Lásd SZABADOS 34–35.

¹⁸ ANONYMUS, I. cap., SRH I, 34. A Sambucus-kódex a németföldről hazatért fületlen hét magyart „Magor et Gok” néven említi. A *Képes Krónika* ezen a helyen „Lazari” alakot hoz. *Chronicon Hungarici...*, 36. cap., SRH I, 294. Lásd VÁCZY Péter, *Anonymus és a Justinus-kivonat*, Turul, 1944–1946, 1–13. Váczy szerint „Gok” a „Gog” rontott változata. Sebestyén szerint a krónikaváltozatokban szereplő „Gyak” diákot, énekmondót jelent; SEBESTYÉN Gyula, *A magyar honfoglalás mondái*, Bp., 1904 (új kiadás: Bp., 2001), 63–64.

¹⁹ Vö. ECKHARDT Sándor, *Sicambria: Egy középkori monda életrajza*, Minerva, 1928, 156–201; CSERNUS Sándor, *A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország (13–15. sz.)*, Bp., 1999, 144–146. Győry János megállapítja, hogy „Madzsar Imre a Képes krónika franciás részleteit II. Géza krónikásától származtatja.” GYŐRY János, *Gesta regum, gesta nobilium: Tanulmány Anonymus krónikájáról*, Bp., 1948, 75; MADZSAR Imre, *A II. Géza korabeli Névtelen*, Bp., 1926 (Értekezések a történeti tudományok köréből, 11).

²⁰ BORST 452.

²¹ A 4. századi Ammianus Marcellinus amikor a gallok származásáról ír, megemlíti egy véleményt, miszerint trójai menekültek vették birtokukba azt a vidéket, 15. könyv, 9. cap.; AMMIANUS MARCELLINUS, *Róma története*, ford. SZEPESY Gyula, jegyz., utószó ADAMIK Tamás, Bp., 1993, 71. A burgundok szerinte úgy tudták, hogy a rómaiaktól származnak, 28. könyv, 5. cap., 502. Jordanes szerint egy általa gótnak tartott uralkodó részt vesz a trójai háborúban, IX, 60 (köszönet Kiss P. Attilának, aki felhívta rá a figyelmem); JORDANES, *Getica: a gótok eredete és tettei*, kiad. KISS Magdolna, Bp., 2004. Hogy a frankok Pannóniából vándoroltak a Rajna mellé, arról Tours-i Gergely is ír. GREGOR VON TOURS, *Fränkische Geschichte*, II, 9 = *Quellensammlung zur mittelalterlichen Geschichte*, CD-ROM, Berlin, 1998; PLASSMANN 151–153, 175–179; *Liber historiae Francorum*, 241–244; BÁLINT Csanád, *Az ethnosz a kora középkorban*, Száz, 140(2006), 289–290. Plassmann alapján állítható, hogy az általa elemzett művekben a Bibliából való származtatás ritkábban fordul elő, mint a rómaiaktól való eredeztetés. Az államalkotó rómaiak jobb legitimitációt adhattak, főleg azon népeknek, melyek a birodalom területén alapítottak államot maguknak. PLASSMANN 361.

²² PLASSMANN 248.

Eddájának prologusában szerepel, hogy Tyrkland (Turkia) leghíresebb udvara Trója volt. Tyrkland e szerint az elképzelés szerint a Fekete-tengertől északra, a Tanais (Don) folyó mellett terült el. Mennon volt a vár egyik királya, utódai közt szerepel Odin és felesége, Friggel. Ők Skandináviába települnek, ott Odin Sigtunnál várost alapít, élére 12 főnököt állít trójai minta szerint. Olyan törvénykönyvet ad ki, amilyen Trójában volt. Odin leszármazottai az Ynglingarok, az ő népe és az Aesirek benépesítik Svédországot, Dániát, Norvégiát és Szászországot.²³ A magyar krónikáshagyományban is találkozunk trójai származásmondával. Kézai Simon áttemeli művébe a velenceiek származástörténetét, miszerint a velenceiek Trójából költöztek Aquileia területére. Onnan a hunok elől menekültek a mocsarak közé, és alapították meg Velencét.²⁴ A magyar történetírás nem használta fel a Trója-mondát a magyarság eredetétére.²⁵ A 14. századi krónikaszerkesztésben azonban felbukkan a frankoknak trójaiaktól való származtatása. A *Képes Krónikában* Jafet Gómer nevű fiától származnak a gallok, Sicambrián (tehát Óbudán) keresztül jutnak mostani hazájukba, ahol Parisról nevezik el városukat Párizsnak, vezérükről, Franciőról pedig frankoknak nevezik magukat. A krónikás a Trója-monda felhasználásával hangsúlyozni tudja a franciák és a magyarok közti rokonságot is. Talán az Anjou-családnak akart így hízelegni a Nagy Lajos-kori krónikás.²⁶ Érdeemes felfigyelni rá, hogy az európai eredetmondák között akad olyan, mely a trójai menekülteket a Szkítiával azonosítható térségen, illetve Pannónián keresztül vezeti. Fredegarnál a trójaiak egy részétől származnak a türkök, az *Edda* pedig Tyrklandba helyezi Tróját. Vajon mi indokolja a Trója-mondának és Szkítiának, valamint a türköknek az összekapcsolását? A türkök követjárása Bizáncban 567-ben lehetőséget nyújthatott ahhoz, hogy a türk nép nevét megismerjék nyugaton. A türkök és a frankok összekapcsolására pedig alapot adhatott, hogy mindkét nép szemben állt az avarokkal.²⁷

Magyar krónikákból jól ismerjük a szkíta eredet tudatát. A hasonlításnak ésszerű alapját adta a hasonló harcmódor és életmód. A szkíta eredet tudata azonban nemcsak a magyaroknál fordul elő, hanem jó pár más európai történetben is. A fent idézett *Liber historiae Francorum* és Snorri *Eddája* is Szkítiára emlékeztető vidékre helyezi a trójaiakat. Jordanes szerint a gótok Skandináviából (Scandza) Szkítiába vándoroltak. Tomyris

²³ Omeljan PRITSAK, *The Origin of Rus*, 1981, 661–681; idézi SZÁNTÓ Richárd, *Skandináv források adatai a kelet-európai steppére = A Kárpát-medence és a steppe*, szerk. MÁRTON Alfréd, Bp., 2001, 172–180, 178. Snorri Sturluson *Eddájának* prologusát közli BERNÁTH István, *Skandináv mitológia*, Bp., 2005, 58–60. Köszönet Kiss P. Attilának, hogy felhívta rá a figyelmem.

²⁴ Simonis de KEZA, 15–16. cap., 157–158. Kézai velencei krónikából meríthetett. Lásd ECKHARDT Sándor, *A Pannóniai hún történet keletkezése*, Száz, 62(1928), 480–493.

²⁵ Györy János szerint Anonymus a trójai származtatást „nem merete kapcsolatba hozni a magyarsággal”; GYÖRY 1948, 63. Anonymus írt Trója-történetet, de műve nem maradt fenn, nem tudjuk, mi állhatott benne. Lásd CSERNUS 1999, 334, 35. j.

²⁶ *Chronicon Hungarici compositio saeculi XIV*, 3. cap., SRH I, 244–245; ECKHARDT 1928, 188. Vö. GYÖRY 1948, 75.

²⁷ PLASMANN 152, 206. j. Jordanes említ egy Torcilingus/Thorcilingus nevű népet, és Odoacert nevezi a királyuknak; XLVI, 242; LVII, 291. Van olyan elképzelés, miszerint a Fredegarnál szereplő *Torcira* a Jordanesnél meglevő *Torcilingui* volt hatással; PLASMANN 152, 206. j. A törökök Trója-hagyományáról lásd ECKHARDT Sándor, *Le légende de l'origine troyenne de Turcs*, Körösi Csoma-Archívum, 1927, 422–433.

masszagetá királynőt a geták királynőjének nevezi, akiket viszont a gótokkal azonosít.²⁸ Vannak olyan nyugat-európai szerzők is, akik kimondottan szkítáktól származtatnak nyugat-európai népet. Beda Venerabilis a pikteket eredezteti Szkítiából.²⁹ Egy 9. század eleji brit történetíró művében, a *Historia Brittonum*ban a skótok, írek szkíta eredeztetéséről esik szó.³⁰ A szerző a skótoktól a következő eredettörténetet hallotta: Egy előkelő szkíta hazájából Egyiptomba került. Mivel nem vett részt a zsidók üldözésében, az egyiptomiak elkergették őt. Embereivel együtt Hispániába távozott. A nép innen vándorolt Írországba és a Dalriada nevű térségbe.³¹ Egy ír hőskölteményben, a *Lebor Gabhalában* hasonló gondolatot találunk. A hősköltemény legkorábbi változata a 12. századból maradt fenn. Eszerint a fáraó lányát Scotának hívták. Skótok és szkíták rokonítására a hasonló hangzás adhatott magyarázatot (scotti, scytha).³² Snorri Sturluson fent idézett *Eddája* Tyrklandból származtatja népét. A *Heimskringlában* és az *Ynglinga sagában* Odin népe eredetileg Nagy- vagy Hideg-Svédországban élt, a Fekete-tengertől északra, a Tanais (Don) folyó vidékén. Nagy-Svédországot más országoktól egy hegység választotta el, mely északkeletről délkeletre húzódott. Erről a vidékről költöztek a rómaiak támadása miatt északra.³³ Az őshaza leírása emlékeztet arra, ahogy a hagyomány Szkítiát bemutatja.³⁴

²⁸ JORDANES, IV, 27; X, 61, 62; XLVIII, 253. cap. „Sehogy sem sikerült volna elszakadnia a hun uralomtól a szkíta nemzetnek, ha nem érkezett volna el [...] Attila halála.” Az idézett mondat előtt arról van szó, hogy a keleti gótok Attilát szolgálják.

²⁹ BEDA, I, I; lásd PLASSMANN 61. Elképzelhető, hogy Beda Skandináviával keverte össze Scythiát, de lehetséges, hogy Scythia mint a barbárság jelképe került a szövegbe. Lásd PLASSMANN 61, 141. j. Szántó Richárd megemlíti, hogy Beda szerint Hibernia (Írország) déli része Hispánia északi partjáig ért. Szántó arra is rámutat, hogy Beda szerint Scythia közel eshetett Britanniához, hisz Bedánál a piktek Scythiából hajóznak Britanniába. Azt a véleményt közli, hogy Beda Nenniustól vette ezt az elképzelést. Beda olyan szerzőktől meríthetett, akik Scandiával keverték Scythiát. SZÁNTÓ Richárd, *Beda Venerabilis földrajzi szemléletének néhány eleme*, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae: Acta Historica, 99(1995), 41–51, 45. Köszönet Szabó Pálnak, aki a cikkekre felhívta a figyelmem.

³⁰ PLASSMANN 94–95. *Historia Brittonum cum additamentis Nennii*, cap. 13–15, ed. Theodor MOMMSEN, Berlin, 1898 (MGH Auctores Antiquissimi, 13, Chronica Minora, 3; új kiadás: München, 1981), 156–157. Hogy a *Historia Brittonum*ban megvan a szkíta származás, arról GYÖRY is tud: 56. A *Historia Brittonum* által elmondott történetet azonban nem részletezi.

³¹ PLASSMANN 94–95, 333. j. Dalriada kelta népcsoport volt, mely Írország északi részéről költözött át Skóciába. Dalriada egy ideig Írország északkeleti és Skócia nyugati részére is kiterjedt, később kiszorultak Írországból. Lásd Ch. DOHERTY, *Dál Riada = Lexikon des Mittelalters*, III, München–Zürich, 1986, 459–460.

³² PLASSMANN 94–95, 333. j.

³³ PRITSAK 673–681; idézi SZÁNTÓ 2001, 178–179.

³⁴ Györy János megjegyzi, hogy a „spanyolországi vizigótoknak is megvan a maguk szkítiai és Góg–Magóg-leszármazás mondájuk, amellyel lépten nyomon találkozunk a XII. századi krónikákban.” GYÖRY 1948, 94. Fóti szerint „csaknem minden európai nemzet Anonymusa – több-kevesebb etimológiai szerencsével – Góg–Magógtól származtatja saját nemzetét.” FÓTI 1913, 46. Aeticus Ister északról, az óceán mellől, a „griffek nemzetének” vidékéről származtatja a szászokat. Lásd FÓTI 38. Heinz Löwe szerint az Aeticus Ister nevéhez kötődő *Cosmographiát* Virgil, salzburgi püspök írta 768 után. O. Prinz más véleményen van a szerzőség kérdésében. Lásd D. A. BULLOUGH, *Aeticus Ister = Lexikon des Mittelalters*, I, München–Zürich, 1977, 192; NÓTÁRI Tamás, *Adalékok Virgil apát és püspök bajorországi működéséhez = Medievalistikai tanulmányok*, szerk. MARTON Szabolcs, TEISZLER Éva, Szeged, 2005, 99–122, 106–107.

A magyar krónikáshagyomány szerint két lépcsőben történik a honfoglalás: előbb a hunok, majd a velük azonosnak tartott magyarok foglalják el Pannóniát.³⁵ Ilyen „kettős honfoglalást” találunk a normannok eredettörténetében is, amit St-Quentini Dudo vetett pergaménre a 10–11. század fordulóján. A normannok történetírójánál a pogányság és a kereszténység szembeállításában kap szerepet ez a kétlépcsős honszerzés.³⁶ Ezt alább tárgyalom részletesebben. A kettős honfoglalás fordulata a Bibliában is megvan, hisz a választott nép előbb Ábrahám családjában, később Józsué vezetésével költözik Kánaán földjére.

Az eredetmondák visszatérő fordulata a „csellel szerzett ország” története. A magyar krónikáshagyományban ilyen a „fehér ló mondája”.³⁷ A külföldi párhuzamok közül a 3. századi Justinus elbeszélése kíváncsok ide Karthago alapításáról: eszerint tyroszi menekültek Afrikában annyi területet vásároltak, amennyi egy lenyúzott ökör bőrével lefedhető. A bőrt vékony csíkokra vágják, és az ezzel lefedett földet szerezték meg sajátjuknak.³⁸ A 10. századi Widukindnál hasonló olvasható a szászok honfoglalásáról. Widukind corvey-i szerzetes volt, műve első részében a szászok őstörténetét írja meg, majd I. Ottó viselt dolgait beszéli el. Widukindnál a szászok a tenger felől érkeznek a türingiaiak földjére. Az egyik szász aranyért földet vesz a türingiaiaktól, a földet nagy területen szétszórják, és birtokba veszik azt a vidéket. Utóbb fegyverrel is érvényt szereznek joguknak: egy lakomán ruhájuk alá rejtett rövid kardokkal lemészárolják a türingiaiakat. A kardokról (sax) kapják a nevüket: saxones.³⁹

Egy nép önazonosság-tudatában fontos szerepet tölt be a közös név. A fenti példában láthattuk, hogy a szászok neve harci tethez kapcsolódott. A *Liber historiae Franco-*

³⁵ Anonymusnál még csak arról van szó, hogy Attila attól a Magóg királytól származik, akiről a magyarok a nevüket kapták (1. cap.). Az oroszok (8. cap.), valamint a Kárpát-medence népei Attila leszármazottjának tartják Álmost (12, 33. cap.). A 11. és 35. fejezetben is Attila örökének mondatik a meghódítandó föld. Árpád szintén ősenek vallja Attilát (14. cap.). A hun népnév Anonymusnál még nem jelenik meg. Kézai Simon dolgozza ki a hun–magyar azonosságtudatot, ő írja meg a hun honfoglalás történetét.

³⁶ Dudo magyar szempontból azért is érdekes, mert „külföldiként” írta meg a normannok történetét, hisz vermandois-i volt. Magyar gestával kapcsolatban is felmerült ilyen nézet. Mügeln Henrik Nagy Lajos korában szászként írta meg a magyarok történetét. Plassmann szerint nem fontos, milyen származású a történetíró, hiszen megrendelője, ill. közönsége elvárásának igyekszik eleget tenni. PLASSMANN 359–360.

³⁷ A ló mondája mögött a nomádoknál szokásos szerződés-kötés elemeit ismerhetjük fel. Lásd SZEKFŰ László, *Equus fabulosus = Tanulmányok Karácsonyi Béla hetvenedik születésnapjára*, szerk. KULCSÁR Péter, MADER Béla, MONOK István, Szeged, 1989, 31–46; DEMÉNY István Pál, *A fehér ló mondája = Uő, Hősi epika*, kiad., jegyz. GAZDA Klára, Bp., 2002, 68–91. Lásd még GYÖRFFY 1994, 212–214; SZOVÁK Kornél, *A fehér ló monda kérdéséhez = A népvándorlások fiatal kutatóinak szentesi találkozóján elhangzott előadások*, szerk. LŐRINCZY G., Szeged, 1991 (A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1984/1985, 2. sz.), 563–570.

³⁸ *Világkrónika a kezdetektől Augustusig. (Fülöp királynak és utódainak története.) Marcus Iunianus Iustinus kionata Pompeius Trogus művéből*, ford. HORVÁTH János, kiad. BOLLÓK János, utószó BORZSÁK István, Bp., 1992, XVIII, 4–5. Karthago alapítását hasonlóképp meséli el Vergilius is az *Aeneis*ben, I, 338–368, ford. KARTAL Zsuzsa, Bp., 1995. Az adatért köszönet Kiss P. Attilának.

³⁹ PLASSMANN 269–277. WIDUKINDI monachi Corbeiensis *Rerum gestarum Saxoniarum libri tres*, Hrsgg. Paul HIRSCH, Hans-Eberhard LAHMANN, Hannover, 1935 (MGH *Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum*, 60); WIDUKINDS *Sächsische Geschichten*, übersetzt von Reinhold SCHOTTIN, zweite Auflage, neu bearbeitet von Wilhelm WATTENBACH, Leipzig, 1891 = *Quellensammlung zur mittelalterlichen Geschichte: Fortsetzung*, CD-ROM, Berlin, 1999, I, 5–7. A szászok vándorlásához lásd fent 34. j.

rumban Valentinianus császár a trójaiakat vadságuk és vitézségük miatt nevezi el frankoknak.⁴⁰ Anonymusnál is találunk hasonló fordulatot: Anonymus szerint Ung várának elfoglalása után nevezik a magyarokat hungvárusoknak.⁴¹ Itt is harccal kapcsolatos tehát a név, de ez nem alattomos harc, mint a szász eredetmondában. Anonymusnál is a külföldiek által adott név magyarázatáról van szó, akárcsak a frank eredetmonda szerint.⁴² Találkozunk olyan jelenséggel is, amikor egy népnevet gúnyosan magyaráznak. A 14. századi krónikaszerkesztés szerzője szójátékot ad Orseolo Péter szájába, és a *Hungaria* nevet az *angaria* szóból eredezteti.⁴³ A 12. századi Geoffrey of Monmouth, angol gestaíró művében is van hasonló, csúfondáros névmagyarázat. Eszerint a britek sereggel lépnek Írország földjére, hogy megszerezzék onnan a csodálatos óriási köveket. Az ír király a britek nevét gúnyosan eredezteti a *brutus*, 'oktalan' szóból.⁴⁴

Meg kell emlékezni az uralkodócsalád állatóstól való származtatásáról. Jól ismerjük Anonymus leírását Emese álmáról és a tululmadárról.⁴⁵ A csodálatos származástörténet az uralkodócsalád tekintélyét erősítette.⁴⁶ A nyugati krónikák közül Fredegar művében találunk hasonlót. Ott Merovechnek, a Meroving dinasztia őseinek anyját egy tengeri szörny termékenyítette meg. Plassmann szerint a történet eredetileg azt igyekezett hangsúlyozni, hogy az uralkodócsalád isteni eredetű, Fredegar azonban úgy használta fel az állatóstól való származtatás történetét, hogy megalázza vele a Merovingokat. Fredegar inkább az előkelők és a maior domusok szerepét hangsúlyozta, mint az uralkodócsaládét.⁴⁷

Egy embercsoport összekovácsolásában fontos elem az is, hogy egyazon földön élnek. A földhöz, a territóriumhoz tartozás tudata már nem annyira a gens, mint inkább a natio (nemzet) sajátossága. A magyar krónikáshagyományban is fontos szerepet tölt be a föld: Pannónia az ígéret földje a magyarság számára. Prágai Kozmánál és a lengyelek gestáirójánál, Gallus Anonymusnál a föld (terra) és az uralkodócsalád adja az önazonosságtudatot. Ennek a jelenségnek már Dudónál és Widukindnál is megfigyelhetők a kezdetei.⁴⁸

Eredetmondákban többször találkozhatunk azzal a fordulattal, hogy a szerző a rómaiakhoz viszonyítja népét: tőlük származtatja övéit, vagy éppen a rómaiakkal harcol a nép

⁴⁰ *Liber historiae Francorum*, 242–243; PLASSMANN 176–177.

⁴¹ „...vocatus est Arpad dux Hungarie et ab Hungu omnes sui milites vocati sunt Hunguari secundum linguam alienigenarum...” ANONYMUS, 13. cap., SRH I, 52.

⁴² Figyelemre méltó, hogy a hun népnév elő sem fordul Anonymusnál. A magyar történetírásban a 13. században, Spalatói Tamásnál, majd Kézainál tűnnek fel először a hunok. Lásd KRISTÓ 1983, 320–321.

⁴³ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, 71. cap., SRH I, 324.

⁴⁴ Anonymus a sobamogera kifejezést fordítja ostobának. Fest Sándor feltételezi, hogy Anonymus ismerhette Geoffrey of Monmouth művét. FEST Sándor, *Anonymus angol forrásai* (1935) = Uő, *Skóciai Szent Margittól A walesi bárdokig*, szerk. CZIGÁNY Lóránt, KOROMPAY H. János, Bp., 2000, 105–120, 116–117.

⁴⁵ Bőséges irodalom: DEMÉNY István Pál, *Emese álma* = Uő, *i. m.*, 41–63; GYÖRFFY 1994, 38–47, 207–208; RÓHEIM Géza, *A kazár nagyfejedelem és a tululmonda*, *Ethnographia*, 28(1917), 58–99; újabban megjelent: Uő, *Bűvös tükör*, Bp., 1984, 127–252; DÜMMERTH Dezső, *Álmos, az áldozat*, Bp., 1986.

⁴⁶ DEMÉNY 2002, 74–75.

⁴⁷ PLASSMANN 155–166.

⁴⁸ PLASSMANN 17–18, 251–255, 357.

sikeresen vagy sikertelenül. Jordanes *Geticájában* a gótok többször hadakoznak a rómaiakkal, de a szerző a velük való szövetségi kapcsolatokra is rámutat.⁴⁹ A már említett *Historia Brittonum*ban a britek Brutustól származnak. Fredegarnál a trójaiak legyőzik a rómaiakat, és ezáltal szereznek maguknak dicsőséget.⁵⁰ A *Liber historiae Francorum*ban a trójaiakat Valentinianus császár nevezi el frankoknak. Később a rómaiak elől kell menekülniük Pannóniából nyugatra.⁵¹ A *Heimskringla* és az *Ynglinga saga* szerint Odin a rómaiak támadása miatt költözött népével északra korábbi hazájából, a Tanais (Don) folyó mellől.⁵² A magyar krónikáshagyományban is felbukkannak a rómaiak: Kézai Simonnál és a 14. századi krónikaszerkesztésben a hunok harcolnak a rómaiakkal, ami történelmileg hiteles is. A magyar történetírás többször is rómaiak legelőjének (pascua Romanorum) nevezi Magyarországot. Eszerint a 13. században is élt az a tudat, hogy az ország egy része valaha a rómaiaké volt.⁵³ Anonymusnál a honfoglaló magyarok kerülnek szembe a rómaiakkal. Veszprémnél aratnak győzelmet a „rómaiak” fölött, akik Németország felé menekülnek. Menekülés során átússzák a Lapincs (Loponsu) folyót.⁵⁴ A Névtelen Jegyző szerint ma is „a rómaiak legelik le Magyarország javait”.⁵⁵ Kristó Gyula szerint a „rómaiak” itt azokat a németeket jelöli, akik II. András feleségének, Gertrúdnak kíséretét alkották Magyarországon. Erre utalhat a Névtelen azon megjegyzése, hogy Veszprémnél győzték le a rómaiakat, hisz Veszprém a királyné városa volt. Így Anonymus saját korának eseményét vetíti vissza a múltba.⁵⁶ Azáltal azonban, hogy rómaiakat említ és a honfoglalókkal győzti le őket, műve beilleszthető azon eredettörténetek sorába, melyek szintén a rómaiakhoz viszonyítják saját népüket, ill. rómaiakkal szemben szerez dicsőséget a népük. Anonymusnál a főhősként szereplő nép nemcsak a

⁴⁹ Jordanes megemlíti, hogy a gótok császárt is adtak a birodalomnak, Maximinust, aki ugyan üldözte a keresztényeket, XV, 83–88. cap.; Nagy Konstantin is élvezte a gótok segítségét, ennek a segítségnek köszönhető Konstantinápoly létrejötte is, XXI, 111–112. cap.; Ataulf feleségül veszi Honorius császár lányát, hogy a „népek [...] jobban féljenek a gótokkal szinte eggyé vált államtól”, XXXI, 159–160. cap.; Jordanes a világ első népeinek nevezi a gótokat és rómaiakat, XXXV, 181. cap.; Valentinianus szerint a vizigótok is tagjai az államnak, XXXVI, 188. cap.; házassági kapcsolat a gót és a bizánci uralkodócsalád közt, LX, 314–315. cap.; Jordanes kijelenti, hogy művét nemcsak a gótok dicsőségére írja, hanem azok dicsőségére is, akik a gótokat legyőzték, LX, 316. cap. Lásd még HORVÁTH Szilvia, *Jordanes élete és művei* = JORDANES, *Getica*, Bp., 2004, 5–6.

⁵⁰ PLASSMANN 151.

⁵¹ PLASSMANN 176.

⁵² PRITSAK 673–681; idézi SZÁNTÓ 178–179.

⁵³ A Julianus barát útjáról Riccardus által készített beszámoló a *Gesta Ungarorum Christianorum*ra hivatkozva nevezi Magyarországot a rómaiak legelőjének. A stičnai rimes krónikában, Anonymusnál, Spalatói Tamásnál és a 14. század eleji domonkos szerzetes Kelet-Európáról készített írásában szintén megjelenik ez a fordulat. Biborbanszületett Konstantinnál szó van róla, hogy a Dunáig terjedő terület a rómaiakhoz tartozik, a Dunától keletre pedig barmokat és embereket látni. Kristó szerint a „rómaiak legelője” fordulat úgy keletkezett, hogy a Kárpát-medence egy része Rómához való tartozásának emléke összekeveredett azzal a tudattal, hogy a Duna–Tisza vidékén jó legelők vannak; KRISTÓ Gyula, *Rómaiak és vlachok Nyeszternál és Anonymusnál*, Száz, 112(1978), 652–656.

⁵⁴ ANONYMUS, 48. cap., SRH I, 97–98.

⁵⁵ Győry olyan véleményt fogad el, miszerint itt a pápai adóztatásról van szó; GYŐRY 35.

⁵⁶ KRISTÓ 1978, 624–632; Uő, *Magyar öntudat és idegenellenesség az Árpád-kori Magyarországon*, ItK, 94(1990), 425–443.

rómaiakon diadalmaskodik, hanem Darius, Xerxész és Nagy Sándor felett is. Ez a szkíta azonosság elméletébe illeszkedik bele.

Az összetartozás-tudat erősítéséhez hozzátartozik a másik közösségtől való elhatárolódás. A forrásokban találkozhatunk az idegennek számító népcsoport becsméréseivel.⁵⁷ Az idegenfelfogásnak azonban érdekes kérdése az is, hogyan viszonyultak a keresztény szerzők saját népük pogány múltjához. Vállalják-e vagy elhallgatják, bevallják vagy szépíteni igyekeznek? A 10. században élt Widukind, corvey-i szerzetes szász volt, olyan nép fia tehát, melyet Nagy Károly alatt a frankok leigáztak, és erővel terjesztették köztük a keresztény hitet. Widukind műve őstörténeti részében a szászok vallását, hiedelmeit sem hagyja említés nélkül. Ír Irmen oszlopáról, amit a szászok tiszteltek. Megvallja azonban fenntartásait. A régi szászok hitét atyáik tévelygésének nevezi.⁵⁸ Nem tagadja meg tehát az őseket, de hitükkel nem azonosul. Megemlíti a tejút eredetének mondáját, ami szintén szép példa az ősi hiedelmek felhasználására.⁵⁹ A frankokat, akik népét legyőzték és keresztény hitre térítették, nem állítja be negatívan a szász krónikás. Megfogalmazása szerint Nagy Károly részint rábeszéléssel, részint erővel térítette meg a szászokat. Frankok és szászok „szinte egy néppé váltak” a keresztény hitben.⁶⁰ Widukind tehát a térítőt látja Nagy Károlyban és népében, nem a leigázót. Később leírja, hogyan kerül át Szent Vitus ereklyéje frank területről a szászországi Corveybe. Ettől kezdve a szászok szerencséje növekszik, a frankoké hanyatlik.⁶¹ Widukind leírásában tehát a szászok előbb egy szintre emelkednek a frankokkal, majd föléljük kerekednek.

Merseburgi Thietmar, aki a 11. század elején alkotott, krónikájában elsősorban a merseburgi püspökség és a szász királyok történetére összpontosít, főképp a közelmúlttól, ill. számára kortárs eseményekről ad hírt. A szászok őstörténetéről keveset szól. Esetenként mégis föl villan nála az ősi múlt emléke. Amikor egy Szent Péter tiszteletére emelt templomról említést tesz, megjegyzi, hogy a régiek azon a helyen tisztelték Irminsult. Nem magyarázza meg, mi az az Irminsul, a régieket (antiques) pedig nem mondja őseinek. A pogánysággal tehát nem vállal közösséget Thietmar. A krónika egy másik helyén

⁵⁷ KRISTÓ 1990, 425–443, 433.

⁵⁸ WIDUKIND, I, 12: „secundum errorem paternum sacra sua propria veneratione venerati sunt”. A magyar krónikáshagyományból a Kajászószentpéter közelében állt kő említhető meg párhuzamként mint kereszténység előtti emlékhely. Ez ugyan római oltárkö, mégis bekerült a hun-történetbe mint hunok által emelt sírhely. Az 1308-ban keletkezett Kelet-Európa-leírásban is szó van róla mint magyar győzelmi emlékműről, amelyet a pannónok tíz királya feletti győzelem után emeltek a hunokkal azonosnak vélt magyarok. Vö. ECKHARDT 1928, 626–627; 1940, 196; HORVÁTH 1963, 467; BORZÁKNÉ NACSA Mária, SZEGFÜ László, *Egy Délkelet-Európát bemutató földrajzi munka a XIV. század elejéről (Descriptio Europae Orientalis)*, Acta Academiae Pedagogicae Szegediensis: Series Marxistica–Leninistica et Historica, 12–13(1987–1988), 13–27, 22. A mű részleteit lásd *Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1000–1526*, szerk. BERTÉNYI Iván, Bp., 2000, 191–194, 192.

⁵⁹ WIDUKIND, I, 13. Sebestyén Gyula is megemlíti ezt a Widukindnál levő mondát, amikor a Csaba-mondakört, a magyar mondavilág tejútját tárgyalja. SEBESTYÉN (1904) 2001, 243. Ipolyi Arnold Lugossy József közlése alapján írja le a Csaba csillagösvényének mondáját; IPOLYI Arnold, *Magyar Mythologia*, Pest, 1854, 354, 581. Lásd még GREXA Gyula, *A Csaba-monda és a székely hunhagyomány*, Bp., 1922.

⁶⁰ WIDUKIND, I, 15.

⁶¹ WIDUKIND, I, 33, 34.

elbeszéli, hogyan győzték le a szászok egy ízben Nagy Károlyt és a frankokat. A menekülőknek egy nőstényszarvas mutatta meg a gázlót a Majnán. Azt a helyet nevezték el frankok gázlójának, vagyis Frankfürtnak. Ebben a történetben Thietmar közösséget vállal a Nagy Károlyt legyőző őskkel, de nem mondja róluk, hogy pogányok. A vitéz múlttal közösséget vállal Thietmar, a pogánysággal nem. Nagy Károlyról tisztelettel emlékezik a krónikás, és megemlíti az általa alapított püspökségeket.⁶²

Fentebb már említettem a normannok krónikásának, St-Quentin-i Dudónak művét, akinél két lépcsőben történik a főhősként szereplő nép honfoglalása. A kettős honszerzés elbeszélése lehetőséget ad a pogányság és a kereszténység ellentétének hangsúlyozására. Hasting, dán vezér a keleti őshazából, a szkíták szomszédságából költözik a normannok későbbi hazájába. Hastingot barbár, pogány vezérként ábrázolja a krónikás, ezáltal még inkább kihangsúlyozódik a későbbi keresztény fejedelem, Rolló érdeme. Rolló szintén a keleti őshazából érkezik, ő már áttér a keresztény hitre.⁶³

A pogány és a keresztény múlt határos szembeállítását találjuk a lengyelek 12. századi gestaírójánál, aki francia területről származhatott, ezért Névtelen Gallként tartja számon a történetírást. Elbeszélése szerint Popiel fejedelem nem ad szállást a vándoroknak, később csodás módon felfalják az egerek. A szántóvető Piast megvendégeli a vándorokat, és Popiel halála után az ő véréből választanak fejedelmet a lengyelek. Piast leszármazottja, Mieszko lesz az, aki a lengyeleket keresztény hitre vezeti. Popiel és Piast sorsa a pogányság és a kereszténység szembeállításaként értelmezhető. Piast méltóvá válik arra, hogy keresztény uralkodó származzon tőle, Popielt azonban felfalják az egerek. A történetíró elhatárolódik a pogány múlttól: „De hagyjuk hát azoknak tetteit, akiknek emlékét eltörölte az idő feledése, és akiket tévelygés és bálványimádás szennyezett be, és őket csak röviden megemlítve térjünk át annak elmondására, amit megtartott a hű emlékezet.”⁶⁴ Ezzel együtt Gallus leírása a kereszténység előtti korról keresztény szempontból mégsem annyira ellenszenves, mint a magyarság esetében a kámita eredeztetés, hisz a pogány lengyelek közt mégis ott a derék Piast. Sőt, Popiel fejedelemségéről sem hallgatja el Gallus, hogy akkor még nem voltak olyan gögösek a fejedelmek.

⁶² THIETMARI Merseburgensis episcopi *Chronicon* – THIETMAR von Merseburg, *Chronik*, neu übertragen und erläutert von Werner TRILLMICH, Darmstadt, 1974, II, 2; VII, 75. Thietmar szarvastörténete és a magyar szarvasmonda hasonlóságára felfigyelt HORVÁTH Cirill, *Középkori László legendáink eredetéről*, ItK, 1928, 22–56, 161–181, 49; BERZE NAGY János, *A csodaszarvas mondája*, Ethnographia, 1927, 65–80, 145–164, 70. Berze Nagy Thietmar nevét nem említi, csak a forráshelyre utal.

⁶³ PLASSMANN 248–255; Pierre BAUDUIN, *Autour d'une construction identitaire: la naissance d'une historiographie normande à la charnière des Xe–XIe s. = Conquête, acculturation, identité: des Normands aux Hongrois. Les traces de la conquête*, ed. Piroška NAGY, Rouen, 2001, 79–91, 80–81.

⁶⁴ BAGI Dániel, *Gallus Anonymus és Magyarország*, Bp., 2005, 75–83. Bagi párhuzamot von Gallus gestája és a Könyves Kálmán-kori magyar történeti mű között. A hasonlóság Kálmán és a kortárs lengyel uralkodó, III. Boleszló hasonló igényeivel magyarázható, 83–88; GALL NÉVTELEN, *A lengyel fejedelmek, hercegek krónikája és tettei*, ford., bev., jegyz. BAGI Dániel, Bp., 2007, 1–5. cap.

A cseh őstörténet szerzője, a 12. századi Prágai Kozma nem állítja szembe a pogány múltat és a kereszténységet. Sőt, a keresztény történelmet a pogány kor folytatásaként látatja, és dicséri a dinasztiaalapító Přemysl.⁶⁵

A bibliai ősök tárgyalásánál már érintettük, hogyan viszonyult történetírásunk a magyarság eredettörténetéhez. A krónikáshagyományunk kezdetét jelentő ősgesta nem maradt fenn, így megoszlanak róla a vélemények, mi állhatott benne a magyarság kereszténység előtti múltjáról. Hóman Bálint szerint az ősgesta közösséget vállalt a magyarság pogány múltjával, és Magógtól származtatta a magyarokat.⁶⁶ Mályusz Elemér másképp vélekedik. Ő a *Képes Krónika* családjának 4. fejezetére építve állítja, hogy az ősgesta Noé megátkozott fiától, Kámtól származtatta a magyarokat. A 14. századi krónikaszerkesztés kétféle képet hoz Szkítia népéről. Előbb sötét bőrű, tohonya emberekként jellemzi őket, majd legyőzhetetlen népként, akiket a makedónok sem tudtak meghódítani. Mályusz szerint az ősgestában az előnytelen eredeztetés szerepelt. Az ősgesta szerzője nem szépítette a kalandozásokat, és nem vállalt közösséget a kereszténység előtti magyarsággal.⁶⁷ Ettől eltérő vélemények is megjelennek. Veszprémy László szerint az 1100 körül született források feloldják a határt a pogány és a keresztény múlt között, és írnak a magyarság kereszténység előtti múltjáról.⁶⁸

Az 1192 után, 1241 előtt született gesta, a „keresztény magyarok gestája” már nem ír rosszat a magyarság őseiről. Julianus barát csapata ezen gesta alapján indult el kelet felé, hogy megtalálják az őshazát.⁶⁹

P. mester, Anonymus, a 13. század elején már dicsőségesnek ábrázolja a Szent István előtti időket és a honfoglalókat. Sőt, Álmos vezér nevét a latin *almus* (jóságos, áldásos, kegyes) szóval hozza kapcsolatba, és szentnek fordítja. Álmost a Szentlélek segíti, és Árpád is Istenhez imádkozik a csata előtt. Ősbő és Őse seregét is az Isten segíti győzelemre.⁷⁰ Ami az őshaza népét illeti, Szkítia lakóit a Névtelen előbb eszményinek mutatja be, majd a rokonszenves kép hirtelen visszataszítóra fordul: Szkítia népe emberevővé válik. Anonymus a közvetlenül a 10. század legelején író Regino művét, ill. Regino for-

⁶⁵ BAGI 86.

⁶⁶ HÓMAN 1925, 96–97; ECKHARDT Sándor, *Attila a mondában* = NÉMET Gyula, *Attila és hunjai*, Bp., 1940, 196. Az Attila-képhez lásd ÁBRAHÁM Ádám, *Az Attila-kép alakulása történetírásunkban (A krónikás kezdetektől Katona Istvánig)*, megjelenés alatt.

⁶⁷ SRH I, 3–5. cap., 243–255; MÁLYUSZ 1966, 720. Csóka J. Lajos szerint első krónikánk az 1060-as években született, ez a keresztény magyarság történetét tartalmazta „Géza uralkodásától kezdődően”. Szerinte Szent László uralma idején – amikor a kereszténység már megszilárdult – készült az őstörténet, a honfoglalást és a kalandozásokat feldolgozó írás; CSÓKA J. Lajos, *A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XIV–XV. században*, Bp., 1967. Györffy György 1948-ban úgy vélte, hogy a régi gestaiban hunokról nem volt szó, de a gesta megemlítette Attilát „mint Pannónia egykori urát”; GYÖRFFY, *Krónikáink és a magyar őstörténet*, 128. Hogy egy „barbár” népet ugyanaz a szöveg egyaránt jellemezhet vitéznek és lustának, arra példa Tacitus *Germaniája*. A római szerző a germánok vitézsége mellett azt is feljegyezi, hogy békében semmittevők. TACITUS, *Germania* = TACITUS *Összes művei*, ford. BORZSÁK István, Bp., 2001, 15. cap.

⁶⁸ VESZPRÉMY László, *The Birth of Hungarian Identity in the Historiography of the Middle Ages = Des Normands aux Hongrois, i. m.*, 93–104, 96.

⁶⁹ KRISTÓ 2002, 44–46.

⁷⁰ ANONYMUS, 3, 8, 39, 50. cap.

rását, a 7. századi *Exordia Scythicá*t használta.⁷¹ A távoli, „barbár” népek eszményítése régóta szokásos a „civilizált” szerzőknél.⁷² Az sem áll példa nélkül, hogy ugyanaz a szöveg előbb eszményinek, majd visszataszítónak mutatja a távoli népet. Ambrosiaster, amikor Szent Pál apostol kolosszeiekhez írt leveléhez ír értelmezést,⁷³ a szkítákat előbb pozitívan ábrázolja, olyanoknak, akik nem lopnak, utána azonban emberevőkként mutatja be őket.⁷⁴ Ilyen kettős, jóból kegyetlenbe forduló képpel találkozunk Anonymusnál is. A pogány hit emléke villan fel azon a helyen, amikor Álmos és övéi a „halhatatlan isteneknek” áldoznak,⁷⁵ és amikor Ond, Ketel és Tarcal pogány szokás szerint lovat áldoznak és áldomást (aldamas) tartanak.⁷⁶ A honfoglalás eseménysorát Anonymus nem állítja be úgy, mint keresztények és pogányok harcát, nem emeli ki, hogy itt a magyarok keresztények ellen hadakoztak volna. A kalandozó hadjáratok tárgyalásánál már megemlíti, hogy a magyarok püspököket is megölték, és hogy „betörték Isten egyházaiba”, és kifosztották azokat.⁷⁷ Összességében azonban inkább az elődök vitézségét hangsúlyozza,

⁷¹ Anonymus első fejezetének és az *Exordiának* egyezésére Rühl is rámutatott: Franz RÜHL, *Zu den Quellen des Anonymen Notars des Königs Béla*, *Forschungen zur deutschen Geschichte*, 23(1883). Lásd FÓTI 1913, 54–59; DEÉR József, *Szkitia leírása a Gesta Ungarorumban*, *MKsz.*, 37(1930), 243–263, 246. Lásd még GYÖRNY 1948, 50, 42. j.; GYÖRFFY 1948/1994, 49, 51–52; KRISTÓ 1970, 106–115, 108, 111; DÉRI Balázs, „... *Et pigmenta multa habebant*.” *Megjegyzések P. mester forrásainak néhány kérdéséhez*, *MKsz.*, 105(1989), 223–236; VÁCZY 1944/46. Az *Exordiát* Deér a 6. századba sorolja; DEÉR 1930, 246. A Bollók János által fordított *Képes Krónika* függelékében az szerepel, hogy az *Exordia* a 7. században készült (*Képes Krónika*, 148). Az *Exordia* ránk maradt egyik változata (Codex Florentinus Laurentianus) 9. vagy 10. századi irat, a másik (Codex Bambergensis) 11. századi, a vatikáni változat 11/12. századi, a vatikán-urbinói a 14. századból való; lásd DÉRI 1989, 226–227; *Exordia Scythica*, ed. Theodor MOMMSEN, Berlin, 1894 (MGH *Scriptores Auctores antiquissimi*, 11, *Chronicorum minorum saec. IV, V, VI, VII, Vol. 2*; újabb kiadás: München, 1981), 308–322; a kéziratokról lásd 309.

⁷² Sztrabón eszményíti a civilizációtól még meg nem romlott szkítákat, bár Sztrabón szerint a „nálunk dívó életmód már a nomád vándorok is megfertőzte”. STRABÓN, *Geographika*, ford. FÖLDY József, Bp., 1977, VII/III, 6–7. cap. (Az adatért köszönet Szabó Pálnak.) Tacitus saját kora germánjait írja le hasonlóképp; TACITUS, *Germania*, 23–37.

⁷³ A Szent Pál 13 leveléhez írt értelmezéseket a középkorban Szent Ambrusnak (Ambrosius) tulajdonították. A későbbi kutatás szerint az értelmezések írója nem Szent Ambrus, hanem egy I. Damasus pápa (366–384) idején élt szerző, akit a kutatás Ambrosiasternek nevez. Franz-Reiner ERKENS, *Herrschersakralität im Mittelalter*, Stuttgart, 2006, 77; Jan DEN BOEFT, *Ambrosiaster = Der neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*, Hrsgg. Hubert CANKIK, Helmuth SCHNEIDER, I, Stuttgart–Weimar, 1996, 582; Arnold ANGENEDT, *Das Frühmittelalter*, Stuttgart–Berlin–Köln, 1995³, 86.

⁷⁴ Fraesdorff szerint az eredetileg idealizált szkítakép a germán és hun támadások hatására torzul el. AMBROSIIUS, *Commentarium in Epistolam B. Pauli ad Colossenses* = MIGNE PL, XVII, 443–466, 460; idézi David FRAESDORFF, *Der barbarische Norden: Vorstellungen und Fremdkategorien bei Rimbert, Thietmar von Merseburg, Adam von Bremen und Helmold von Bosau*, Berlin, 2005, 292. Az *Exordia* előzményének Justinus valószínűleg 4. századi (390 körüli) írását szokás tekinteni, aki az Augustus-kori Pompeius Trogus mára elveszett művét kivonatolta. Justinusnál azonban nincsen kettős szkítakép. Justinusról és Pompeius Trogusról lásd BORZSÁK utószavát, BORZSÁK 1992, 419, 420, 423; Peter L. SCHMIDT, *Marcus Iunian(i)us Iustinus = Der neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*, VI, Stuttgart–Weimar, 1999, 106.

⁷⁵ „...diis immortalibus magnas victimas fecerunt...” ANONYMUS, 13. cap., 52.

⁷⁶ „...more paganismo occiso equo pinguissimo magnum aldamas fecerunt.” ANONYMUS, 16. cap., SRH I, 56.

⁷⁷ ANONYMUS, 53, 56. cap.

nem pedig a pogányságukat. Anonymusnál pogányság és kereszténység ellentéte Géza és Szent István koránál jön elő.

Kézai Simon gestája föl vállalja elődnek Attilát és a hunokat. Nem marad említés nélkül, hogy Attila hunjai megölték Szent Orsolyát,⁷⁸ ugyanakkor a hun király enged a pápa kérésének, visszafordul Róma elől, és az arianusokat gyilkolja le.

A 14. századi krónikaszerkesztés érdekesen értelmezi a magyarok keresztények elleni harcát. Amikor a fogságba esett Lehelről és Bulcsútól megkérdezi a császár, miért olyan kegyetlenek a keresztényekkel, az elfogott vezérek azt válaszolják, ők Isten ostorai. „...akkor ejtettek foglyul és öltök meg bennünket, amikor föl hagyunk üldözésekkel.”⁷⁹ A nyugati történetírók a pogány támadásokat, így a magyarokéit is, Isten büntetéseként fogták fel. A magyar szerző ezt a gondolatot adja a fogságba esett magyarok szájába, a vezérek e megfogalmazás szerint Isten akaratát teljesítették. A szerző ezzel mintegy mentegeti azt a tényt, hogy az ősök keresztények ellen harcoltak.⁸⁰

Kézai gestájának szellemiségével szemben írhatták azt a zsolozsmát (officiumot), mely szembeállítja egymással a pogányságot és a kereszténységet. Ez a mű Szent István király verses históriája, mely 1280 és 1290 között születhetett. Formája a trochaikus tetrameter „caudatus” változata.⁸¹ Ebben a költeményben is megjelenik Attila mint ma-

⁷⁸ KÉZAI, 13. cap., 155–156; 17. cap., 159–160.

⁷⁹ *Képes Krónika*, 60. cap. A kürtmondáshoz lásd SOLYMOSSY Sándor, *Lél vezér kürtmondája*, *Ethnographia*, 40(1929), 17–39; DEMÉNY, *Lehel kürtje*, i. m., 92–95.

⁸⁰ St-Quentini Dudónál is megvan, hogy a dánok támadása isteni büntetésként éri a frankokat; BAUDUIN 2000, 80. Ha azt vizsgáljuk, hogyan ítél meg egy szerző valamely nem keresztény népet, érdemes megvizsgálni, milyen kifejezést használ rájuk. Az egyik lehetséges szó a *paganus*. Ez a latin *pagus* szóra vezethető vissza, egyes értelmezések szerint ezt a szót a seregen kívülre, a közösségen kívül állóra használták korábban. A másik lehetőség a *gentis* kifejezés, mely népet jelent. Van olyan szöveg, mely fokozatbeli különbséget tesz a két kifejezés között: a *gentis* azokra használja, akik azért nem keresztények, mert még nem ismerték meg Krisztus hitét, a *paganus* azokra, akik ellenségesen lépnek föl a kereszténységgel szemben. (Így tesz a 9. századi Rimberty.) FRAESDORFF 191–194, 213–215; Hans-Dietrich KAHL, *Compellere intrare = Heidenmission und Kreuzzugsgedanken in der deutschen Ostpolitik des Mittelalters*, Hrsg. Helmut BEUMANN, Darmstadt, 1973, 204–207; korábbi megjelenése: *Zeitschrift für Ostforschung*, 4(1955), 161–193, 360–401, 181–184. Szent István nagyobbik legendája Géza fejedelem életét a *paganismi* szóval jellemzi, a kereszténység előtti magyarságot a *kárhozat fiainak* vallja. Az István ellen lázadókat *plebs gentilis*nek nevezi: „ritu paganismi licet obvolutus”, *Legenda S. Stephani regis, Legenda maior*, 2. cap., 379; „filios perditionis”, 1. cap., 378; „plebs gentilis”, 6. cap., 381; SRH II, ed. SZENTPÉTERY Imre, Bp., 1938 (új kiadás: Bp., 1999, VESZPRÉMY László és SZOVÁK Kornél utószavával). A kisebbik legenda *gentilis*nek mondja Géza fejedelmet, a régi magyarságra a barbár és a *gentilis* kifejezést használja; „barbarica gens Hungarorum”, „ritu gentilius”; „Pater eius rex quidem, sed primum gentilis fuit”; *Legenda minor*, 2. cap., SRH II, 394. Gézára és a magyarságra tehát egyaránt használja a *gentilis* és a *paganus* kifejezéseket is mint azonos jelentésű szavakat, a két kifejezés közti különbséget nem használja föl arra, hogy egyes személyeket jobb színben, másokat sötétebben ábrázoljon. A „kárhozat fiaik” fordulat mutatja, hogy a legenda írója igen élesen határolódik el a pogány múlttól. Veszprémy László rámutat arra, hogy a legenda szerint a magyarok Isten rendeléséből támadják a bűnös nyugatiakat. Ez a fordulat viszont annak a jele, hogy a szerző mégis közösséget vállal a kereszténység előtti magyarokkal. Lásd VESZPRÉMY 2000, 96.

⁸¹ Az officiumhoz lásd MEZEY László, *Szent István XIII. századi verses históriája = Magyar századok: Irodalmi műveltségünk történetéhez*, Bp., 1948; DÉR Terézia, *Szent István és Szent László alakja a magyarországi latin nyelvű liturgikus énekekben*, PhD-dolgozat kézirat, Szeged, 2004.

gyar király. A költő eszerint elfogadja a hun–magyar azonosságtudatot.⁸² Attilát azonban zsarnoknak, kegyetlennek tünteti föl. Vele szemben István a hívó, szent király, aki megfékezi a pogányságot. A szerző leleményes nyelvi fordulattal – *crudelitas, credulitas* – állítja szembe a két uralkodót: „Vertitur crudelitas / Quo figuras transmutante / Formatur credulitas.” A vers Géza fejedelmet is szentnek nevezi.⁸³ Az officium Kun László udvarának szellemiségével szemben született, amit Kézai Simon gestája képviselt, hisz ő részletesen tárgyalja a kereszténység felvétele előtti múltat, és különösen kiemeli Attila szerepét. Ezzel szemben a fenti officium költője Szent Istvánt állítja példaként a pogány Attila ellenében.⁸⁴ A verset Mezey László szerint Lodomér érsek utasítására írhatta egy ágostonrendi szerzetes. Dobszay László szerint Raimundusnak hívták a költőt, mert a versfőkből ez a név olvasható ki. Dobszay nem hiszi, hogy ágostonos szerzetes lett volna a szerző.⁸⁵ Az eddig elemzett magyar művek közül egyikben sem áll ilyen élesen szemben egymással Attila és Szent István, a pogány és a keresztény király, mint ebben az officiumban. Ez a szembeállítás emlékeztet St-Quentini Dudo művére, mely Hastingot és Rollót állította egymással szembe.⁸⁶

Bagi Dániel összeveti a magyar ősgesta, Gallus és Kozma hozzáállását a pogánysághoz és a kereszténységhez. Mindhárom ország történetében válságidőszak kísérte a kereszténységre való áttérést, ez azonban a cseheknél két nemzetség, a Přemysl és a Slavníkové közötti viszályban nyilvánult meg, és már a 10. század végén lejátszódott, tehát túl régen volt ahhoz, hogy Kozmát befolyásolja. A lengyelországi pogánylázadás 1030 kö-

⁸² DÉR 78. Dér felhívja a figyelmet, hogy az officiumban Hartvik legendájának hatása mutatható ki, „aki csak a felkent és megkoronázott keresztény uralkodót tartja méltónak a rex névre.” DÉR 78.

⁸³ Itt érezhető a legendák hatása. Lásd DÉR 82–87.

⁸⁴ Mezey szerint Kézai Attila jelentőségét emeli ki, Szent Istvánét kisebbíti. Dér Terézia azon történészek véleményét osztja – KRISTÓ Gyula, *Kézai Simon és a XIII. század végi köznemesi ideológia néhány vonása*, ItK, 76(1972), 1–22; GERICS József, *Adalékok a Kézai-krónika problémáinak megoldásához*, Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Lorando Eötvös nominatae: Sectio Historica, 1(1957) –, akik szerint Kézai nem akarta István alakját kisebbíteni. Attila nem a pogánysága miatt példa, hanem mint győzhetetlen, saját népével szemben szigorú uralkodót állítja Kézai Kun László elé példaként. Dér szerint az officium válasz Kun László udvarának „hitbéli lazulására” és a király „féktelen megnyilatkozásaira” és elutasítja Kézai gestájának azon szemléletét, mely kiemeli a magyarság kereszténység felvétele előtti korszakát. DÉR 79–80, 93–95, 197. Az officiumban levő Attila–Szent István ellentétet röviden lásd ECKHARDT 1940, 190.

⁸⁵ MEZEY 1948; DÉR 71; DOBSZAY László, *Corpus antiphonarum: Európai örökség és hazai alakítás*, Bp., 2003, 401.

⁸⁶ Az ún. *Magyar–lengyel krónikában* is hasonló szerkesztést tapasztalunk. A mű célja a magyarok megtérésének bemutatása. Az elején Aquila (Attila) magyar király a főszereplő, majd Jesse (Géza) és Szent István. A krónika még a 13. század közepén született Krakkóban, V. (Szemérmes) Boleszló idején (1234–1279). KERSKEN 655; HÓMAN 1925, 37–41; *Chronicon Ungarico-Polonorum*, kiad. DEÉR József = SRH II, 289–320; KARÁCSONYI Béla, *Tanulmányok a magyar–lengyel krónikáról*, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae: Acta Historica, 16(1964). Spalatói Tamás szintén sötét képet fest a magyarok kereszténység előtti múltjáról: kegyetlen pogányoknak („pagani crudelissimi”) nevezi a hunokat, akiket szerinte később magyaroknak neveznek. Vezetőjük, Attila kegyetlen üldözője volt a keresztényeknek („ferocissimus persecutor christianorum”). THOMAS ARCHIDIACONUS, *Historia Salonitana*, digessit Fr. RAČKI, Zagrabiae, 1984, 14. cap., 42. Megemlíti, hogy Géza terjeszti a keresztény hitet a magyarok közt (14. cap., 43), hogy István koronát nyer, és megemlékezik a király egyházszerző tevékenységéről (15. cap., 46).

rül, és a magyarországi 1046-ban és 1061-ben mélyebb hatással lehetett a magyar és lengyel történet megíróra.⁸⁷

A középkori történeti munkák keresztény szerzők tollából születtek, keresztény szemlélet tükröződik bennük. Amennyiben a magyar ősgesta kámita eredetet tartalmazott, akkor a fent említett munkák közül ez a magyar munka igen erősen elhatárolódott a pogány múlttól, hisz nemcsak a pogány vallást és a pogány uralkodót marasztalta el, hanem az egész népet befeketítette. Ilyen erős elhatárolódás talán a normannok gesta-írójánál, Dudónál tapasztalható. A pogány múlttól való éles elhatárolódás azzal magyarázható, hogy a vizsgált művek közül a magyar ősgesta megírása állt időben legközelebb a pogány múlthoz. Azok a művek, melyek jóval a pogány kor után készültek (Widukind, Dudo, Kozma, Anonymus, Kézai írásai), már jobban fel merik idézni azt, ami a múltból dicsőséges volt.

Az eredetmondákat összehasonlítva elmondhatjuk, hogy az Európában divatos eredetmondák a magyar krónikáshagyományban is előfordulnak. A bibliai eredetzetésnél találunk példát az európai népek divatos jafetita származtatása mellett a kámita eredetudatára is. A trójai, a szkítiai származástudat, a rómaiakkal való kapcsolat, a kettős honfoglalás története mind-mind olyan fordulat, mely az európai és a magyar krónikáshagyományban egyaránt használatos volt. Ezeket a közkedvelt fordulatokat a történetírók saját népi hagyományaikkal együtt egyaránt fölhasználhatták, hogy népük számára eredettörténetet írjanak.

⁸⁷ BAGI 86–87. A lengyel pogánylázadásról lásd GALLUS, 19. cap.